

JUUTALAISEN SUVUN JÄLJILLÄ

RENÉ NYBERG: VIIMEINEN
JUNA MOSKOVAAN. SILTALA
2015, 224 SIVUA.

DIPLOMAATTI René Nyberg (s. 1946) on eläkkeellä pannut tarmonsä historiaan. Käsillä eivät kuitenkaan ole entisen Moskovan- ja Berliinin-suurlähettilään poliittiset muistelmat (joita myös odotan), vaan Nyberg uppoutuu perheensä ja ennen muuta äidinpuoleisen sukunsa elämänkulkuihin.

Viimeinen juna Moskovaan -kirja heittää voimakkaita välähdyksiä juutalaisen Tukatsier-suvun kotaloista pitkin Eurooppaa, keskeisimmin Suomessa ja Latviassa. Pariin sataan sivuun mahtuu historian outoa särmää, on traagisia eroja, menetyksiä ja tuhoa, mutta niin ikään paluuta ja uuden alkua.

Nyberg kirjoittaa tietynlaiseen induktiiviseen tapaan, josta teksti lavenee usein huomattavankin kattaviin maisemiin. Hän limittää perhemuistoja ja sukututkimusta maailmansodan ja kylmän sodan kolkkoihin reunaehtoihin. Nykyisen Valko-Venäjän Oršan seudulta juureutuvan Tukatsierin perheen sisarukset levittäytyivät Latviaan, Suomeen ja Venäjälle. Ehtipä joku Amerikkaan asti.

Nybergin äidinisä Meier Tokazier jäi 1900-luvun alussa Suomeen, sillä Venäjän armeijasta reserviin siirtyneillä juutalaisotilailla oli keisarin lupa asettua viimeiseen palveluspaikkaan. Hän juurtui Helsinkiin, avioitui ja perusti perheen juutalaisen Sara Leffkovitschin kanssa.

Kuten tiedetään, monia perheitä seuraa jokin piilotettu tieto tai ta-

paus, jota vain hämärästi ounastellaan. Nybergien salaisuus oli Fanny-äidin juutalainen syntyperä, josta René sai murrosikäisenä tietää vanhemmiltaan. Perhe asui Helsingin Taka-Töölössä ja René kävi saksalaista koulua. Ironian täydensi se, että hänen parhaan luokkakaverinsa isä oli entinen SS-mies.

Syntyperä oli aktualisoitunut välirikon ennen sotia. Kun Fanny Tokazier ei piitannut perheen jyrkistä estelyistä vaan avioitui kesällä 1937 kristityn Bruno Nybergin kanssa, Tokazierit reagoivat äärimmäisesti. René Nyberg kuvaa toimia tuon ajan ”kunniamurhana”: tyttären katkaistiin yhteydet täysin, hänestä tehtiin perusteeton kavallusilmianto josta käräjiä käytiin korkeinta oikeutta myöten. Tyttarelle myös luettiin synagogassa kaddish-rukous, kuten kuolleille omaisille luetaan.

Fannyn ja Brunon rakkausavioliitto kuitenkin kesti. Kun Fanny satumalta tapasi Meier-isänsä talvisodan pommisuojoissa, isä replikoi kylmästi: ”Surmatkoon ensimmäinen pommi sinut!”

NYBERG tukeutuu pitkälti oikeuden pöytäkirjoihin, jotka todentavat sysimustaa vihaa ja kostonhalua lähisukulaista kohtaan. Nykysilmän liioiteltu tuomitseminen osoittaa, miten joustamattomia uskonnolliset sääntökunnat saattoivat olla – kysehän oli yhteisön reaktiosta jota jäsenten oletettiin totta kai seuraavan. Ainoastaan Fannyn Sara-äiti kävi perhettään uhmaten paljon myöhemmin (salaa) tapailmassa tyttärtään.

Paitsi synkkää episodina, Nyberg valaisee myös äitinsä suvun varhaisempia onnenpäiviä. Ne sivut, ai-

ka ennen katastrofia, ovat eloisaa kulttuurihistoriallista kuvausta.

Kirjan vankin raide on se, jota pitkin Nyberg vaeltaa äitinsä serkun Mascha Jungmanin (o.s. Tukatsier), tämän miehen Josef Jungmanin ja heidän Lena-tyttärensä (s. 1945) elämänpolkuja Latviassa ja Neuvostoliitossa, Israeliin ja Saksaan päätyen. Latvian-sukulaisten elämään sotien ja maailmanpolitiikan muutokset purivat välittömimmin, ja niissä kohdin pääsee Nybergin historiantaju loistamaan kirkkaasti.

Sukuyhteys Riikaan oli pitkään poikki. Mutta Bruno Nyberg, Urho Kekkonen tukimies urheilujohtajana, sai 1957 luvan piipahtaa Moskovan-matkaltaan myös Riassa. Kirjassa kuvataan, miten musta Zilauto mataa Jurmalan rantahiekkaa ja pysähtyy kauhistuneen perheen eteen, mutta esiin astuu kadonneen serkun mies Suomesta! Neuvostoeristyksissä eläneelle perheelle se vastasi vierailua ulkoavaruudesta, ja kontakti osoittautui elintärkeäksi. Mascha sai jo 1961 luvan käydä Suomessa.

Saksa valtasi sodassa Riian 1.7.1941. Kaksi päivää ennen sitä Mascha ja Josef olivat onnistuneet pääsemään viimeiseen itään lähtevään junaan – siitä kirjan nimi – ja heidän henkensä säästy. Pariskunta päätyi Alma-Ataan Kazakstaniin, mutta palasi saksalaisten jättämään Riikaan jo lokakuussa 1944.

HOLOKAUSTI niitti Latvian juutalaisista yli 90 prosenttia; suhteellisesti eniten Euroopassa. Mascha menetti koko perheensä: isänsä, äitinsä ja kolme pikkuisartaan.

Sodanjälkeisissä osuuksissa, kuolemanhijaisesta Riista 1944 Israe-

liin lähtöön 1971, teos saavuttaa yl-lättävimpiä tehojaan. Nyberg osaa solmia Maschan perheen elämää ja neuvostojuutalaisuuden yleishistoriaa; kuvat ovat niukkoja mutta perehtyneitä. Esimerkein tulevat esiin mm. ilmiantosysteemi ja uranluonnin sidos Nkp:n jäsenyyteen – ja se, miten eri tavoin Israelin voitto kuuden päivän sodassa 1967 vaikutti Neuvostoliiton juutalaisten elämään.

Mascha säilytti koko ajan ulkopuolisen jäykän asenteen – ”hullussa maassa, josta on repäistävä itsensä pois” – ja ajatus emigroitumisesta iti. Josefin kanssa he lopulta kiersivät Israelin läpi Berliiniin, josta Josefille ”saksalaisena” järjestyi vielä konserttimestarin kunnan eläke. Lena-tytär elää yhä Israelissa.

Tarinaa rikastaa pikantisti se, että yksi René Nybergin Venäjän-sukulaisista on runoilija Aleksandr Kušner (s. 1936). Hän pysyi Leningradissa, toisin kuin moni hänen 1960-luvun kirjailijaystävästään, kuuluisimpana Joseph Brodsky.

”Tajusin vasta 2013 vietettyäni kolme päivää Lenan luona Tel Avivissa, että yhteinen pikkuserkkumme Aleksandr Kušner on yksi Venäjän tunnetuimmista runoilijoista”, Nyberg toteaa. Näytteenä runoilijan tuotannosta kirjassa on Jukka Mallisen *Apollo lumessa* -suomenos jälkisanoineen.

Kirja ruokkii kosolti uusia ajatuksia ja avaa näköaloja – ja jättää ihmeen valoisan tunnelman. Historia on onnettomuuksien historiaa, mutta ei yksinomaan niiden.

VELI-PEKKA LEPPÄNEN
Kirjoittaja on valtiotieteiden tohtori, historian-tutkija ja toimittaja.